

Рецензия

от: доц. д-р Теодор Леков, преподавател на основен договор в НБУ

на дисертационния труд на

Сирма Веселинова Костадинова

докторант по професионално направление: 2.1 Филология (Персийско литературознание),
зачислена със заповед RD 20-291 от 03.02.2014 г.
за получаване на образователна и научна степен „доктор“, на тема:

„Митологични образи в „Шах-наме“ на Абулгасем Фердоуси“

1.1. Кратко представяне на докторанта – обучение, научен и преподавателски опит.

Сирма Веселинова Костадинова започва обучението си в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през академичната 2004 г. и защитава с отличие степените бакалавър по „иранистика“ и „магистър“ по „Индийско и иранско културознание и обществознание“ през 2011 г. През 2014 г. е зачислена за докторант по „персийско литературознание“. От 2017 г. работи като асистент по персийско езиковедие към катедра „Класически изток“ на СУ „Св. Климент Охридски“, като притежава и петгодишен преподавателски опит като хоноруван асистент, водейки дисциплините „Персийска цивилизация (предислямска и ислямска)“, „Традиции и национални празници в Иран“, „Изкуства и занаяти на Изтока и упражнения по „Практически персийски език“. В периода 2012-2017 г. работи като преводач, в посолството на Ислямска република Иран в София и към Международната организация по миграция. Специализирала е в Техеран и притежава сертификати за завършени езикови курсове в Иран. Професионалният ѝ опит и практика в областта на персийския език показват изключително високо ниво на владеене на езика, което е предпоставка за успешна изследователска дейност в областта на персийското изворознание. Езиковите умения на докторантката се допълват от доброто владеене на английски език и френски език.

1.2. Публикации, предоставени от докторанта, които съпътстват предложението дисертационен труд.

Сирма Константинова е представила списък от пет публикации, всичките представени като доклади на конференции, две от които с международно участие. Четири от публикациите са осъществени в периода 2014-2017, а една е под печат. И петте публикации са свързани тематично с основната тема на дисертационния труд – изследване на митологичните пластове в Шах-наме на Абулгасем Фердоуси. Те са посветени на сънищата като културен феномен (*Сънищата като културен феномен в персийската класическа литература – Шах-наме (Книга на царете)* – Сб. от Единадесета

конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти от ФКНФ, София, 2014, 250-257), на сътворението в Шах-наме (*Сътворението в Шах-наме – между мита и религията* - Сб. от Тринадесета конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти от ФКНФ, София, 2017, 97-104), на темата за безсмъртието (*Тримата братя и златната нишка на безсмъртието в мита за Ферейдун – Шах-наме (Книга на царете) на Абулгасем Фердоуси* - Сб. от Дванадесета конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти от ФКНФ, София, 2015, 181-187), на митологичната основа, отразена в празничния календар и отбелязването на зимното слънцестоене (*Митологични нишки и магия в традицията на Шаб-е Ялда в Иран* – Сб. от Международна научна конференция „Иран и Балканите в огледалото на историята (минало, настояще и перспективи)“, София, 2014, 333-339).

2.1. Представяне на дисертационния труд

Обект на дисертационния труд е изследването на митологичните образи в *Шах-наме* на Абулгасем Фердоуси (940-1020 г.). Това класическо произведение на новоперсийската литературна традиция е вероятно най-богатото на митологични мотиви, образи, сюжети и влияния литературно произведение на новоперсийски език. От друга страна, *Шах-наме* е произведение, привлякло огромен научен интерес, както в Иран, така и в Европа, което е довело до появата на множество публикации, посветени на най-различни аспекти на това толкова влиятелно и знаково произведение. Затова и изследванията на митологичните аспекти на *Шах-наме* са толкова многобройни и разностранни. Въпреки това много въпроси остават все още не добре проучени, например механиката на усвояването и адаптирането на древното наследство от митологични образи и мотиви в ислямска среда. Напластяването на митологичното богатство в литературните образи на епическото произведение създава нови символни пластове и нови асоциативни връзки, изследването на които ни отправя към по-дълбокото разбиране за дълбочината на иранската култура и душевността на иранския народ. Така подбрания обект на научно дирене – анализ на образите на световните владетели и фантастичните същества на базата на прототипи в митологията на Древен Иран – разкрива възможности за изясняване на връзките между това класическо произведение на новоперсийската литература и литературното наследство на авестийската и средноперсийската литературна традиция. Освен това подобна тема би прояснила любопитния преход от мит към епос в контекста на персийската традиция, което на свой ред би обогатило дискусиата върху общите и теоретични въпроси в тази област с нов фактологичен материал.

Сирма Костадинова се фокусира върху изясняване на структурата на *Шах-наме* и връзката между композиционните особености на произведението и присъствието на митологичните образи в текста, характеристика на божествените персонажи от доислямския период, които са представени в текста и изследване на образите на световните владетели – етимология на имената, митологичен произход литературни свидетелства за тях, които да прояснят функционирането им в епическия текст. Така структурираните цели и задачи на дисертационния труд позволява да бъдат обхванати различни аспекти на проблема – от структурата на произведението, до етимологията на

имена и епитети на отделните персонажи, което е гаранция за комплексен и цялостен подход, основан на методиката на сравнителния анализ. Избраната методика изисква доброто познаване на доислямската литературна традиция, особено Авеста, както и много добра филологическа подготовка, качества, които докторантът несъмнено притежава.

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, библиография и приложения, общо 191 с. стандартен текст. Уводът (с. 1-4) представя накратко актуалността на темата и очертава целите и задачите на труда. Първа глава (с. 5-68) е посветена на теоретичните предпоставки и състоянието на изследваната тема в съвременната наука. Първият раздел разкрива теоретичните подходи към изясняване същността и значението на митовете. Тъй като тази тема е твърде обширна, а литературата върху нея необозрима, докторантката се е насочила предимно към изясняването на тези проблеми през погледа на пишещи на персийски изследователи като Амузегар, Бахар, Есмаилпур и др. Тук трябва да се отбележи голямото богатство на използваните източници и трудове на персийски език – 86 бр., което на практика въвежда и резюмира едно ново и непознато за българския читател поле на знанието, представяйки десетки автори и възгледи върху теоретичните основи на мита. Недостатъчно изяснена е връзката между западноевропейската традиция на изследване на мита и теоретичните построения, до които достига тя и възприемането на тези възгледи в иранската академична среда.

Втората част на първа глава е посветена на класификацията на митовете според техните функции, като тук докторантката ни представя възгледите на Абулгасем Есмаилпур, отразени в неговия труд – *Митът – израз на символи*, 2013 г. и използва неговата класификационна схема като отправна точка на своя анализ. Есмаилпур предлага следните основни типове: митове за произхода, митове за възкресението, спасителни митове, митове за богове и висши същества, митове за светци, митове за жреци и владетели, митове за съдбата и предназначението, митове за прераждане и обновление, митове за паметта и забравата, митове за герои, митове за животни и растения.

Следващата, трета част на първа глава е посветена на проблема за мита и епоса, като основа за последвалия анализ на спецификите на прехода на митологичните образи, сюжети и мотиви в епическия текст. Основните представи за проявленията на мита в ритуала, религиозния контекст и литературната му форма следват заключенията, направени от Мирча Елиаде, Богдан Богданов, Елезар Мелетински, Уилям Баском и цяла плеяда съвременни ирански специалисти, работещи върху проблемите на мита и литературата. И ако работата би могла само да спечели от разширяването на „западно-европейския“ кръг от изследователи на мита като Енст Касирер, Клод Леви-Строс, Жан Пиер Вернан, Ролан Барт, Виктор Търнър и др...., то акцентирането върху трудовете на иранските изследователи, както и представянето на техните достижения и възгледи е важен приносен момент на дисертационния труд. На тази теоретична основа са изведени основни характеристики на процеса на преход на образите от мит към епос: *преобразуване, разпад, пренос, смесване, съкращаване, преобръщане, обогатяване с чужди и с фолклорни елементи*. Тези характеристики са използвани и при анализа на образите на владетелите и свръх-съществата в Шах-наме.

Четвъртата част на първа глава прави преглед на изворите за иранската митология. Текстовете са класифицирани в следните категории – индийски, Авеста (доислямски персийски извори), манихейски извори, средноперсийски източници, извори на арабски и на новоперсийски езици. Този кратък преглед очертава сложността на проблема за многообразието и многоезичието на изворите данни, от които докторантът черпи за анализа на своите тези.

Петата част на същата глава проследява епическата традиция в Иран и изворите за Шах-наме. Това е логичен преход от общата група текстове с митологичен характер представени в предишната част към тези извори, които съдържат следи от епическата традиция в Иран преди създаването на Шах-наме. Тази част е особено важна, защото хвърля светлина върху творческия процес при написването на Шах-наме, общественото-политическата среда, която е оказала влияние на Фердоуси, директните или индиректните заемки и позовавания, включването на стихове на предшественика на Фердоуси – Дагиги, както и връзката на Шах-наме със средноперсийското историческо съчинение *Хватай-намак*, описващо персийската история и неговия новоперсийски наследник – *Ходай-наме*.

Следващата шеста част естествено преминава от анализ на изворите за създаването на произведението, върху неговата структура и разглежда структурните особености на епоса с представянето на иранската история в три дяла – митологически, героичен и исторически.

Последната седма част на първа глава: „Съвременната иранска наука за Шах-наме“ има за цел да представи най-важните трудове в областта на мита, епоса, както и да отдели най-важните и дискутирани подтеми- от връзката със зороастрийските творчески елементи и тяхната символика в Шах-наме, до разглеждането на творбата в търсене на мястото ѝ в световната литературна класика и съпоставянето ѝ с такива произведения като Махабхарата, Илиада, Одисея и др.

Втората глава на дисертационния труд „Сътворение, ангели и демони – между мита, религията и епоса“ е посветена на изясняването на предислямските персийски космологични представи, дуалистичното учение, сътворението на основните космически елементи и сили. Описанието на началната картина на сътворението е особено умело представено от докторантката (с.69-79), която проследява свидетелствата за асури, деви, Амеша спента, фраваша, хваранах, изначалните елементи – огън въздух, вода, земя и съпоставя текста на Фердоуси с богатството на предислямската персийска културна традиция, възможното или сигурно влияние на по-ранните представи и начинът, по който персийският автор е вплел традиционни идеи и представи в нов контекст и ислямски мироглед. След изясняване на основополагащите схващания за характера на Вселената и Бога, авторът на дисертационния труд се насочва към разрушителния дух на Ахриман, който приема в епоса образа на злодей. Сирма Константинова изяснява подробно образа на Ангра Маиню (Ахриман) в зороастрийската традиция и показва как сюжетите в митологичния раздел на Шах-наме „запечатват кодове, характерни за доислямските зороастрийски представи за космоса и битката между Доброто и Злото в света“ (с. 83). Естественото и логическо продължение на изложението е да се разгледат демоните (девите/ дайвите) и проекцията на космическата битка на земята. И тук преди да бъдат направени изводи за вплитането на тези митологични елементи в Шах-наме, е направен

обстоен преглед на употребата на понятието, характеристиките на зороастрийските представи и т.н. Последната част на тази глава е посветена на образа на Соруш и преобразуването на този образ от пазител на творението на Ахура Мазда към образа на съветник на владетелите.

Трета глава на дисертационния труд (с.99-171) е посветена на световните владетели в Шах-наме. Отделните части на тази глава се фокусират върху важни за Шах-наме образи на владетели. Това са Киюмарс – Първочовека и праобраз на първия шах, Хушанг – триумфиращият владетел на света, Тахмурес – праобраз на културния герой, Заххак – владетеля змей и мотивът за греха на владетеля, Ферейдун (победителя на змея) и Гаршасп (финалната победа на доброто над злото). Последната седма част, посветена на Ирадж и Манучехр разглежда мотивът за възмездието и сюжета за подялбата на владенията на шаха. Тази глава е сърцевината на труда и разкрива истинското богатство от теми, сюжети и мотиви в прехода от най-древните митологични пластове към литературните конструктори на епоса, отразени в Шах-наме. Тук най-ясно личи както добрата филологична подготовка на докторанта, така и задълбочените й познания върху историята, културата и традициите на Древна Персия, които и позволяват да достигне до задълбочени наблюдения и изводи върху тъканта, различните напластявания и дълбочина на това прочуто персийско литературно произведение.

Заклучението на дисертационния труд обобщава направените наблюдения и формулира основните изводи, които са поднесени в схематичен и сбит вид. Показано е ясно, че приведеното представяне на трудовете на съвременните ирански изследователи в областта на мита, би обогатило и допълнило „съществуващите до момента европейски и американски разработки“ в тази област на науката, извод, който напълно се споделя и от рецензента на настоящия научен труд. Неразрешен остава въпросът за произхода на използваните от Фердоуси извори, очевидно силната устна традиция играе водеща роля при предаването на древните вярвания.

Поднесените в първа глава (трета част) характеристики на прехода от мит към епос в заключението са изброени още веднъж, но вече подкрепени с примери и обобщения от изложението на следващите втора и трета глава на дисертацията. Илюстрацията на характеристиките с примери от анализа на Шах-наме, подчертава правотата и ефективността на избраната от автора структура на представяне на тези характеристики: преобразуване, разпад, пренос и смесване, съкращаване, преобръщане и т.н.

2.2. Актуалност и значимост на представения в дисертационния труд проблем

Със своя интердисциплинарен характер, изискващ познаването на история, религия, език и литература в контекста на древната и средновековна персийска култура, работата на Сирма Константинова впечатлява. Темата на дисертационния труд е десертбилна, има комплексен характер и предлага нови възможности за изследване, както от практичен така и от теоретичен характер.

Предложеният подход, целите и задачите на труда, методология на изследването, го правят особено актуално и значимо в контекста на съвременните литературоведски изследвания.

2.3. Основни изводи и научни приноси на дисертационния труд

На базата на тези основни изводи на докторант Сирма Константинова могат да се определят и основните научни приноси на изследването. То ясно показва връзката между древните митологични пластове на древноперсийското светоусещане, литературната традиция на Авеста и средноперсийската литературна традиция и класическото произведение на Фердоуси. С това се предлага модел и методика на изследване на персийската литературна традиция, като се представят и възможни теоретични пътища за класификацията на митологичните пластове и тяхното преобразуване в текста на епическото произведение. Докторантът класифицира прехода и трансформацията на митологични персонажи в образите на епически герои. Представя ключови древноперсийски представи в динамичния характер на развитие на персийската култура. Търси начините за преобразуване на културни послания и ценности от доислямския период в новия социален и духовен контекст на Средновековен Иран. Прави цялостен анализ на Шах-наме, обобщавайки изобилната научна книжнина на персийски език по темата и не на последно място – представя множество автори преводи за първи път на български език на текстове от персийски език.

3.1. Мнения, препоръки и бележки

Дисертацията на Сирма Костадинова е комплексно и многопластово изследване, основано на интердисциплинарния подход със солидна теоретична основа, позволяваща разгръщането на идеята в бъдещи изследвания. Основната ми препоръка трудът да бъде издаден, той би имал своето място както на български език, така и на някои от западните езици които докторантът владее. Препоръчвам при бъдещата работа по темата да потърси приложение на богатия фактологичен материал за връзката и взаимодействието мит-епос в по-широк контекст на представяне на труда в областта на културната антропологията и литературознанието.

3.2. Заключение и предложение

Представеният дисертационен труд напълно отговаря на изискванията на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Трудът е постигнал поставената цел, смислово и цялостно издържан, отговарящ на поставените цели и задачи. Той впечатлява и с голямото си богатство на използваните персийски извори и научни трудове на персийски. Това ми дава пълното основание да дам категорична положителна оценка за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Сирма Веселинова Костадинова пред членовете на научното жури.

09.04.2018 г.

София

доц. д-р Теодор Леков

